

CRNJANSKI

ROMAN O

LONDONU

II

■ Laguna ■

Copyright © Zadužbina Miloša Crnjanskog
Copyright © ovog izdanja LAGUNA, 2019.

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Sadržaj

Naše sestre kokoši i braća svinje	9
Čudnovati obućar	22
Kad se pređe Temza	36
Porodična fotografija	52
Debata o Moskvi	69
Smeh svetog Georgija	85
Admiral i krave	93
Praznik dece u Londonu	120
Godina čudesa	143
U francuskom podrumu	160
Dopisnice sa svih strana Evrope	173
Rastanak	189
Posle parade na Crvenom trgu	207
Balet na ledu	226
Deda sa šest sinova	241
Zakopčavanje oko grla	261
<i>Aurora</i>	280
Napoleoni na zidu	291

Veliki Škotlandez	308
Panegirik rosijskoj vojsci.	324
Da zdrastvujet Putilov	334
The chess	338
Veliko N..	355
Styx.	372
Reč autora	383
Beleška o piscu	393

Naše sestre kokoši i braća svinje

Preseljenje iz Mil Hila, natrag, u London, bilo je, za Rjepnina i njegovu ženu velika promena, – kao što ima promena i u istom snu. U Mil Hilu su živeli u samoći. Sad, posle povratka u London, opet u jednom Vavilonu, iz kojeg su bili, pre tri godine, zauvek, izišli. Međutim, prema mišljenju babuške, grafice Panove (koje se Rjepnin jedva seća iz ruske crkve), to je bilo potrebno. U Londonu, kaže, treba imati, pre svega, ono, što zovu: dobra adresa. Sve se, kod Engleza, svršava pismeno. Pišu se pisma, – pišu. (Kraljica Viktorija, – govorila je Nađi grafica Panova, – opštila je sa svetom samo pismeno. Čak i sa svojim ministrima. Čak i sa svojim sinom. Iz sobe u sobu.)

Ono što je Rjepnina, naročito, bilo začudilo, bilo je: da je vraćen, tamo, otkuda je bio, – zauvek, – otišao. Kućerina u kojoj je sad stanovao, bila je, slučajno, na svega nekoliko koraka, od kućerine, u kojoj je, za vreme rata, stanovao, – dok

je London goreo. Jedna bomba, – nedaleko od njihovih prozora, – bila je, tu, jedne noći, probila asfalt i upalila gas, koji je dugo goreo. A bila je razbacala, kao igračke, tri kuće, koje je sa svog prozora gledao. Tempirani torpedo iz vazduha bio je presekao jednu petospratnicu, kao nož, sir. (Sav je taj prostor ruševina bio sad raščišćen. Deca su se igrala, tu, lopte.)

Svako jutro, kad bi odlazio do pekara, imao je da prođe pored ćoška, na kom je, preko puta, gledao svoje prozore, od pre šest godina. Nije bio daleko ni špitalj, otkuda su, svaki dan, izlazili, na pivo, invalidi, iz bivših ratova, u crvenom šinjelu, – koji se, zimi, pretvarao u plav. Odlazeći do pekara na ćošku, i nehotice bi, prvo, pogledao u te prozore, iza kojih su bile postelje, u kojima su on i Nađa spavali, a sad spava drugi neko. Pitao bi se, i nehotice: ko su? Jesu li ustali? Sve je to bilo besmisleno.

U tom stanu oni, umalo nisu i poginuli.

Zar nije čudno da je, i na taj obližnji špitalj, starih, invalida, pala jedna bomba, a ubila svega jednog jedinog, među njima? Stogodišnjaka.

Na kućerini u kojoj su oni stanovali eksplozija je izbacila samo vrata, u prizemlju, – kud se silazilo, kad bi počelo da grmi. Nađa se bila samo zgrčila i stegla ga za ruku. Na stotinu koraka odatle, u jednoj kućerini, poginulo je više od sto Amerikanaca, a među njima mnogo Crnaca. Vojnika.

Sve je to bilo prošlo. Zašto ga je slučaj vratio, opet, ovamo? Taj kvart se piše *CHELSEA*, a izgovara se: Čelzi.

Sobu u kojoj su sad stanovali, na sedmom spratu jedne zgradurine, Nađa je bila napunila svojim lutkama. To su bili, mali, beli, Eskimi, kao od snega i paperja, a bilo ih je svud u njihovom stanu. Na foteljama, od nekog starinara. Na podu i prozoru, pa i na staroj postelji koja je Nađi služila za postelju. (Rjepnin se začudio, kad vide da se, jedna fotelja,

uveče, pretvara, za njega, u postelju, – zasebno. Osmehnuo se i ćutao. Nije pitao zašto.)

Iako je u Londonu, tada, bila strašna oskudica stanova, neki, anonimni, Londonci, imali su i po nekoliko stanova za izdavanje, a najskuplji su bili baš, ti, majušni, stanovi. (Trgovina je, u Engleskoj, svetinja.) Njihova adresa je sad, – bar prema shvatanju babuške, grafice Panove, – bila, „dobra“. *Nell Gwyn*.

Rjepnin je, u tom stanu, osetio promenu, koja se pojavila u njegovoj ženi, pa i u njemu. On je želeo samoću, nije više, ni želeo, da izlazi, u London. Ona ga je, međutim, ispitivala o njegovim, novim, poznanicima, iz Kornualije, i želela da ih upozna. Nađa je bila sad veselija, iako ga je, stidljivo, molila, da je izvini. Bila je u bolnici. Uspavljivala ga je, nežno, ali mu se nije davala. Ceo dan je provodila u toj krojačkoj akademiji, koja se zvala: Pariska. A do ponoći je sedela uz svoju šivačicu, uz Eskime, koje je izrađivala. Bila je željna, – rekla mu je, – da se vrate, iz samoće, u svet, bila je željna, društva, izlaska u London, bila je željna života. U „Akademiji“ su je uveravali da će, kroz godinu dana, moći da šije i za žene maharadža.

Rjepnin se, u tom novom stanu, osećao kao u jednom zatvoru, u Odesi, u kom je, pre trideset godina, čekao, da bude streljan. Iako je sa prozora tog, novog, stana, video, i ogromne zgrade pune stanova, stanovnika, kao što su mravinjaci mrava, on je, ipak, imao taj ljudi utisak da se, ceo, London, sastoji, iz ćelija, zatvora, u kojima stanuju samo pojedinci, – po jedan samac i po jedna žena, sama.

Kad bi ga, oko ponoći, njegova žena zapitkivala, o Kornualiji, o mestu Sntmogn, gde je letovao, o ljudima i ženama, koje je tamo upoznao, primetila bi da nerado o njima govori. A kad ga je, jednom, upitala, zašto je skakao glavačke u okean, odgovorio je srdito. Zato, što je hteo da ima, na

glavi, uspomenu okeana, kao što se seća ostalih mora, kud su prošli. A da dokaže sebi, da još nije ostario, da mu, za skok u more, ne treba neki čuvar, kao nekom detetu, – ni Bog, ni car Nikolaj, pa ni London, kao neka uteha. Cela je Evropa puna njegovih skokova u more, glavačke, iako su nevidljivi, pa neka bude i Kornualija. Nađa ga onda, nekoliko trenutaka, posmatra, ćutke, uvređena, a zatim kaže da, najzad, uviđa, da, zaista, treba da ode iz Londona, u Ameriku, tetki. Ovako ne mogu dalje živeti, ali će on doći za njom. Doći će on za njom, – kaže, sa suzama u očima.

Pričala je, uzgred, kako je bila u bolnici deset dana. Neka sitnica. Rjepnin je ćutao. Nije pitao, kakva je to sitnica bila? Bila je još lepša, nego pre, i zadovoljna. Katkad je čak i zviždukala, iako je to bilo smešno.

Tih prvih dana oktobra, Rjepnin je bio postao ćutljiviji, ali bi, katkad, uveče, iznenada, postao govornjiv, kao pre. Priznao je da se boji, da će izgubiti to mesto u podrumu i pričao je da mu Poljak Ordinski, savetuje da treba da pokuša, da dobije mesto vodiča turista, u autobusima. Njih vode, u Londonu, od mesta do mesta: Parlamenta, Tauera, Vestminstera, – a posle završavaju noć u, takozvanim „klubovima“, – gde ima i striptiza. To se dobro plaća. A on zna jezike.

Nađa je, kad je o tom bila reč, namrštena, ćutala.

Rjepnin je, od nekog vremena, ponavljao, da je sve uzalud i da će ova imperija izdati i Moskvu, kao što je izdala i cara, izdala Djenikina, pa da bi bilo uzaludno, da ma šta pokuša, i, ma kakvu zaradu traži. Našli bi mu hleba, samo kad bi se vratio u emigrantski Komitet. A to neće i na to neće pristati, nikada.

Kad bi ga žena počela, blago, tiho, da teši, on bi, razdražen, ponavljao, da nije samo on prevaren, iako je imao preporuku Sazonova, – nego da su prevareni, i drugi, Rusi. Osiromašili

su bili i Galjicini, i Obolenski, pa i princeza Bagracion. Zaboravljeni su, ne samo Brusilov, Kornilov, nego i flot, i oni, koji su ukrncani sa admiralom Trubridžom pre dvadeset i šest godina. Flot im je, uostalom, uzet, kao što se oduzima prtljag. Najgore, međutim, nije ni to. To što su rasprodali sav nakit, to što je ona prodala i poslednji komad brilijanata svoje matere, knjaginje Mirske, to što on mora da gleda kako radi te lutke, ni to nije najgore. Najgore je što im je ova strašna varoš oduzela i ono, poslednje, u životu čoveka, što je svetlo u čoveku. Volju. Englezi ih teše da je tako moralo biti, jer je to volja božija.

Slabo verovatno.

Sigurno je samo da život kakvim sada žive, – i on, i hiljade, i hiljade, Rusa, stotine hiljada, – nije život po njihovoj volji, a nije tačno, ni, da je to, bila, njihova volja, niti božija volja. Zavise, ne od Boga, nego baš od ljudi, od Londona, iz kojeg nema izlaza, – od majora koji se zove „baštovan“. Gardner. Pa i od te njene babuške, grafice Panove, – i tog Robinsona, ne na nekom, pustom ostrvu, nego u podrumu, sred Londona. Englezi su im, uostalom, i na Krimu, bili ostavili slobodnu volju. Da biraju. Mogli su da biraju. Smrt u Odesi, u Kerču, ili ulazak u nemačku, okupatorsku, ili englesku, savezničku, špijunažu. Kuda želite, knjaz? Imate slobodnu volju, birajte! Poljaci su se poženili u Škotskoj. Imali su slobodnu volju! Mogli su da biraju! I mi Nađa možemo. Možemo u neki dom staraca i starica. Imamo slobodnu volju. Tamo će nam zalogaji ispadati iz usta. Zalogaji imaju slobodnu volju. Tako im je žao. *So sorry.*

Sirota žena onda, sve dok ne zaspi, pokušava da ga umiri i uteši. Dokazuje mu, da ne može biti, da se, to, sa njima radi po nekoj zloj nameri, nego je to opšta besposlenost, sad, u Londonu. Uostalom, tetkini će im, čekovi, omogućiti, život,

u svakom slučaju. A kad oseti da mužu uzalud govori i da on ćuti, očajan, ona mu, kao nekom detetu, počinje da govori stihove Puškina i Ljermontova, koje on voli, i koje joj je čitao kad su se, u Atini, bili venčali. Uz to i neke stihove jednog pesnika, koje on ne voli, koje on ismeva, ali koje ona pamti od oca. O nekoj lampi koja dogoreva, a sa kojom dogoreva i ona. Šapuće mu u uši, smešno, nežno: „*Dogorju, dogorju i ja.*“

Rjepnin je potresen, sav, tim smešnim stihovima, zato, jer je glas Nađin, kad mu to govori i šapuće, tako čudan, bolan, jadan, kao nekog, uplakanog, bolesnog, deteta. Ućuti. Oseća da ga ta žena, koja je pošla sa njim sa Crnog mora, tako mlada, kao i ta strašna varoš oko njega, nekud nose, kao što more nosi brodolomce, posle brodoloma.

Seća se onda da ruskih emigranata ima, rasutih, svud, po svetu, a ko zna kako sad žive? Za neke, koji su bili ukrcani, sa njima, u Kerču, čak i zna, kako se pate, i izumiru. Nalaze se i po nekim varošima Azije, Kine, Japana, čija imena pamti samo iz svojih školskih svezaka i geografskih karata. Šapuće ih, katkad, tako, kad mu žena zaspi, a ta imena mu se čine, onda, tako čudna i muzikalna: *Peking, Kioto, Seul, Tiencin.*

Zna da ih ima, mnogo, već i upokojenih, među onima, koji su stigli do Crnog mora, sa armijom, koja se povlačila, i iz Sibira, pa zamišlja i ta mesta, puna Rusa, izbeglica. A ta imena se ljuljaju u njegovoj glavi kao što se ljuljaju surle mladih elefanata, igračice javanske, i aligatori, pa ih, i on, u sebi šapuće i čuje: *Manila, Honolulu, Surabaja, Singapur.* Ima Rusa, bilo ih je, iako izumiru, i odlaze dalje, i u Indiji, po varošima, čija su imena lepa i religiozna. Seća se da im je, – dok je bio u Komitetu, – slao, iz Londona, poneku, bednu, pomoć, u novcu. Možda im je tamo, i sada, bolje, nego njima u Londonu? *Benares. Kalkuta. Raipur. Lahor?* Ako ništa drugo, imaju, tamo, u čoveku, bar religiju. Ovde je sve

samo trgovina i čuju samo obećanja. Da, da, svud po svetu ima sad, „raseljenih lica“, Rusa. Svud na granicama bivšeg silnog ruskog carstva. I u muhamedanskim prestonicama, čija su imena, kao miris vrtova, odjek ratova, lepota cvetova: *Kabul, Isfahan, Bagdad, Mosul, Damask.*

Sva su ta imena, u Londonu, postajala uteha za njega kao nekog putnika, koji se tamo sprema. A završavala su se udarcem vojničkih uspomena, kao udarcem u neki turski bubanj: *Istambul.*

Sva je ta imena, taj junker, sad, mrmljao, u Londonu, po sećanju iz detinjstva. Njegovi drugovi, i on, želeli su da odu u sva ta mesta, pa eto, nije stigao do njih.

Sećao se kako su, ti junkeri, šetali, prstom, po tim geografskim kartama, kao zatvorenici po dvorištu nekih zatvora, – pre streljanja, – kako su se zaricali da će, svi, zajedno, posetiti ta mesta. Proći će kroz pesak pustinja, čija su imena uzvikivali, kao i imena tih gradova. Bila su lepa i puna oaza. Ta imena su mu, sad, zvučala u sećanju, kao da su imena onih lepih, golišavih, Crnkinja, čije su slike, isečene iz knjiga, krišom, pokazivali jedno drugom, ispod klupa: *Mombasa, Musumba, Lulua, Jola.* A ta afrička imena završila bi se kao cvrkutom tica: *Antananarivo.*

Sa tih puteva, na koje nikad otišli nisu, vraćali su se, izmišljenim karavanama, kroz gradove čija je imena sad šaputao sebi u Londonu, kao da se podetinjio: *Kartum, Murzuk, Biskra, Moroko, Mogador.*

A sat bi, negde, napolju, ili u radio-aparatu u zidu, opet odbijao, devet. Don, don, don, don, don, Lon-don, Lon-don.

Sećao se da su mu roditelji obećali da će ga, pri povratku sa tih puteva, čekati u Parizu. U njihovim godinama, bilo je dockan, za takva putovanja. Osim toga, iako su to krili od njega, oni su, ostareli, hteli, – kao da su poludeli, – da se

razvedu. Da žive zasebno. Iako nikad nije uspeo da sazna, zašto. Krili su to. Čutili su.

Pisali su mu, iz Pariza, iz Neapolja, iz Venecije, kao da su bežali od Rusije, ili bežali od sebe samih. Rjepnini su, rekao bi Nađi, uvek, voleli da se skitaju. Njegov predak bio je ušao, sa svojim kozacima, čak u Pariz, za vreme ratova protiv Napoleona. On, njegov potomak, ima da završi život, eto, daleko od Neve, kao prosjak, u Londonu. Kao što to biva, u žalosti, Rjepnin je zato bio omrznuo ovu veliku varoš, koja mu je postala odvratna, sa svojom prošlošću podmuklih kraljeva, dželata, usekovanim glavama, vešalima, teatrima i kockarima.

Videvši ga sve tužnijeg, Nađa bi onda idućih dana odlazila, na posao, tiho, a ostavila bi mužu ilustrovane časopise, i novine, koje im je babuška, grafica Panova, skupljala i slala, na čitanje, neumorno.

Iako joj je u bolnici rečeno, da je potrebno, sad, da joj hrana sadrži više mesa, Nađa ostavlja mužu samo svoje sirotinjske, ribe, i krompire, a ona jede hleba i meda. Gadi se, kaže, mesa.

U dugogodišnjim brakovima ruskih emigranata, bračni parovi su tako osetljivi na promene raspoloženja svoga bračnog druga, da im život postaje udvojen, kao što su dva seizmografa istog instituta. Posle Rjepninovog povratka sa letovanja, Nađa je, još uvek, zaneta nežnošću svoga muža, ali, ipak, primećuje u njemu neku tajnu, duboku promenu. Dok je ona veselija i dalja od misli na samoubistvo, on je svakim danom sve tužniji, pa joj opet reče da je voli, samo, kao da je ona, njegovo dete.

Kad je to opet rekao jednog jutra, Nađa zastaje i posmatra ga. Molila bi ga, kaže, da to više nikad ne čuje od njega. Ona nije dete, nego je njegova žena. Celog tog dana imala je neki čudan osmeh, oko usana. Nije bila vesela.

Šef radnje, u kojoj je Rjepnin zaposlen, došao im je idući dan u posetu. Bio je vrlo ljubazan, zagledao je Rjepninovu nogu, u gipsu, kao da je noga nekog belog elefanta, a zatim je Rjepninu rekao da ne treba da brine i ne treba da dolazi još na posao. Može se i bez njega. Nove porudžbine počće da stižu tek krajem oktobra. Proveo je u razgovoru sa njima dobrih pola sata, – o lepom vremenu, posle kiše, o maglama, koje će početi uskoro, – ostavio im je Rjepninovu nadnicu, a zatim je otišao.

Nađa je bila očarana učtivošću tog čoveka.

Oni, koji ne umeju da se pretvore u glumca, – u svom životu, – ostaju ostrva. Rus nije verovao u dobru volju Robinsona. Ta prepukla Ahilova peta navela ga je na misao da nije tačno, da se, u ljudskom životu, posle kiše, nižu sunčani dani i Sunce, nego da za bedom ide još gora beda. Ni dotle nije bio više onaj Rjepnin, od pre deset godina, kad je bio četrdeset i tri navršio. Odsad, prešavši pedeset i treću, Rjepnin je slutio da te godine menjaju i njega, i njegov život, i njegovo mesto u Londonu, i budućnost koja ga čeka. Kao neku kabalu, on je, sve češće, imao to uverenje, da je život, da je takozvana sreća ljudska, pa i veza čoveka i žene, – igra brojeva. Brojeva godina.

U svim tim zgradama, kućama, – sobama Londona, u toj igri, učestvuju, nemoćno, po jedan čovek, ili po jedna žena, do kraja. Dok bi čekao ženu, da se vrati, Rjepnin je pregledao prepisku iz radnje, – pisma mušterija, svoje opomene za neplaćene račune, odgovore na to i, očajna, smešna, ženska pisma, o cipelicama, koje nisu plaćene, jer ne zadovoljavaju. Kad bi se umorio od čitanja tih pisama, razmišljao bi, o svom povratku u London, iz Mil Hila, i Kornualije, i svom budućem životu, koji će sad biti još teži. Zarada, stan, kirija, noga, u gipsu, sve će to, te druge zime, biti još teže. A izlaza iz bede nema. London prolazi kraj onih koji padnu u oluk,

– kraj pojedinaca, – kao pored đubreta. Samo poneka stara Engleskinja, zastaje, i naređuje svetini, da pozove kola za spasavanje. Zatim klekne i drži palom glavu, kao na krilu. Da ne bi na to mislio, uzima da čita listove koje im babuška, grafica Panova, šalje. Ima šta da čita.

O farmama pilića, teladi, svinjogojstva. O tom kako te domaće životinje kolju. O mesu. Ti opisi su ilustrovani slikama. Takve farme bile su počele, te godine, da niču u Londonu, u okolini Londona, bezbrojne. Prema uzorima iz Amerike. Cilj je proizvodnja mesa, miliona pilića, teladi, svinja, godišnje. A klanja kao da predvodi neki Mefistofel. Na tim farmama bili su podignuti uređaji, čitave fabrike, za ubrzanje, za stimulisanje nošenja jaja. Koncentrisano je, na hiljade, koka. Da bi te kokoši što češće, snele jaje, svetiljke na tim farmama, sjaje i danju i noću, u kavezima kao da postoji neko naročito Sunce, za kokoši. Sija bez prekida. One se rakolje i nose jaja. Iznurene od tih čestih porođaja, kokoši padaju, katkad, i mrtve. Srce im prepukne. Ujutru ih metlom čiste iz tih ogromnih kaveza.

Englezi onda pokušavaju da ublaže osvetljenje, ali mrak smeta osoblju koje je zaposleno na tim farmama, pa se onda uvodi crvena svetlost svetiljki, kao u nekom paklu.

Kokoši su živele, duže, samo u zaostalim selima, na bunjištu, i nosile jaja kao pre sto godina, u staroj Engleskoj.

Naročiti postupak bio je uveden za klanje pernadi.

Pile, za klanje, imalo je da dočeka svoj poslednji dan, bez vode, gladno. Bez hrane. Zatim se vezuje, glavačke, na mašinsku vrpču, na kojoj odlazi, trčeći, u sto, u hiljadu, u sto hiljada primeraka, dnevno, do koljača. A društva za zaštitu životinja su nemoćna. Traže da se to radi, bar tako, da se živina ne uplaši od smrti. Tvrde da pilići, na tim farmama, i kad im preseku grkljan, bivaju bačeni u ključalu vodu, – još živi.

Uzalud te engleske, stare žene traže, glasno, u tim društvima za zaštitu životinja, da se živini, pre no što se prekolje, oduzme bar svest. Da ne zna šta se sa njom radi. Predlažu udarac, tučkom, po glavi. Industrija piletine, međutim, odgovarala je, da je onda meso pilića, neukusno, – pa se odustalo i od toga.

Rjepnin čita, razrogačenim očima, kako, na tim farmama, dolazi do histeričnih, međusobnih, borbi, pernadi, pre smrti, do ludačkog čupanja perja, tuče, haosa. U strahu od smrti. Broj zaklane živine, međutim, raste. Ima da dostigne, idućih godina, broj celokupnog stanovništva britanskih ostrva. Za svakog stanovnika, po jedna kokoš u loncu.

U neizmernom gađenju, čuđenju, nad tim pokoljem, o kom nikad dotle nije razmišljao, pa ni čuo, ni govorio, Rjepninu je tim teže, što mu se u sećanju, priviđaju, mali, zlatni, brzi, pilići, u mozgu, koji su se tek izlegli u njegovoj Naberežnjaji. Cvrkuću. Trče, kao deca, prema njemu. Traže da ih zaštititi.

U listovima koje pregleda, međutim, i dalje se nižu slike sa farmi, ne samo pilića, nego i teladi, jaganjaca, zečića. Sa tih fotografija, gledaju ga telad, razrogačenim očima. Drže ih u tami. Osvetlio ih je samo fotograf. Leže na betonu sa štranjkama oko vrata, vezana. Da bi bila mirna daju im droge za umirivanje. Hrane ih svaki čas. Hormonima, vitaminima, antibioticima, mlekom. U tim hodnicima ubistva tele provodi život od trećeg dana, do smrti. U prirodi, telad trebaju tri godine, da izrastu, – na tim farmama izraslo je tele za klanje, već posle jedanaest meseci. Vrućina je u tim logorima teladi velika, da bi se tele što više znojilo i što više tražilo hrane. Stalno su žedna. Vode ne dobijaju. Toliko se muče, da ližu urin, koji ispod njih teče. Zoolozi tvrde da tele ZNA da će ga zaklati. Kao i jaganjci, prasad, zečići, predoseća, ubistvo. Muču. Muču.

Rjepninu se učiniše, međutim, još gadnije, slike svinjogojstva.

Slike sa farmi svinja. U štalama zidanim za jedanaest svinja ima da gleda, na tim slikama, i po trideset svinja, u zatvoru. Stešnjeno. Grizu se. Leže u mraku, a kad dođe dan klanja, vrište. Čuje se nadaleko. Psi zalaju na farmi, a posle, učute.

Rjepninu se, na tim fotografijama, kokoške poklane, čine, kao neke prepotopske žene, koje vise na vrpci, a kojima ostaje otvoreno po jedno oko. Zija im i otvoren kljun. Prsti su im dugi i povijeni i oštri. Butine tih lešina, začudo, liče na noge žena, a trbusi na trbuh porodilja. Najtužnija su im krila. Vise. Očerpuna. Telad su na tim slikama šarena. Koža im je crna i bela, kao od šale oderana. A svinje liče na nilske konje, koji su zarili glavu, ne u Nil, nego jedno u drugo. Iz tog Nila vire, ne oči, nego samo uši. Svinje su zarile oči u tela suseda i neće da vide ništa. Iz gomile njihovog mesa vire samo, kao neko lišće iz blata, uši.

Perunike smrada.

To, što je video, – te slike sa tih farmi, bile su jedan od najluđih doživljaja, koje je Rjepnin imao, kad se vratio u London, iz Kornualije. Zagledao je te slike, te fotografije, zanemeo, širom otvorenim očima, kao da je pogledao nekoj zveri, nekoj smrti, – svojoj, – u oči. Sve dotle, i taj se čovek, u svom životu, – kao i toliki milioni, – hranio, mirno jeo, kao što je i disao, ne razmišljajući. Pas, u detinjstvu, konj, – kad je postao junjer, – medved, u lovu kod ujaka, u Sibiru, bili su mu, u carstvu životinja i zveri, prolazni, uzgredni, poznanici. Nikad nije ni pomislio, da se za njega, ubijaju tolike životinje, da se toliko stvorova Božijih, kolje, za njega, divljački, kanibalski, bez milosti.

Međutim, iznenada, nad tim slikama, sad misli, da su ti stvorovi, nemi, i da i glasove koje puštaju, na samrti, niko ne razume. Kako se dele, kako su različite te, životinje u svom svetu. Janjci, telad, pilići, svinje, – a jednaki svi, nemi, u

smrti. Učini mu se da ginu tako, ćuteći, i ljudi, koji su sluge, konjušari, kasapi, krojači, zidari. Pa i knjazi, i generali, ali kolika je dreka kad njih ubijaju! Za telad, za svinje, za jaganjce i ovce, – ni reči. Na celom svetu, ubijaju ih, jedu. Nikad mu dotle nije ni na pamet palo, da se nad crvenim, krvavim, *mesom*, životinja, zamisli.

A sad je i životinje video, u mislima, pored lešina ljudskih, kao neki Kilimandžaro u Africi. Koliko jaganjaca, ovaca, volova, teladi, zečeva, srna, koliko svinja?

Krvavih, zaklanih, smradnih, i u njegovom stomaku? Koliko, na celom svetu, oderanih, skuvanih, pečenih, životinja?

Taj iznenadni užas, to gađenje, nije osećao sentimentalno, kao Englez, nego začuđeno, – kao da se sreo, sa tim mesom, zaklanim i za njega, u jednoj šumi pa mu to ide u susret, na jednoj jedinjoj, uskoj stazi, iznad provalije.

Iako mu se to činilo smešno, to veće, pre nego što se Nađa vratila, uzeo je za večeru samo malo čaja i malo džema uz to. – Po engleskom običaju, u džemu, – valjda da bi kupca uverili da je od pravog voća, a ne sintetičan, – našao je zrno šljive, koje su u džemu, hotimično, ostavili. I nehotice Rjepnin promrmlja, od milošte: „*Naberežnjaja maja!*“ To je bilo ime imanja i sela, na Volgi, koje mu je mati bila poklonila, na dan punoletstva. Da nije bilo tih koštica u slatkom, tog mirisa voća, možda se ni tog svog zavičaja u Rusiji, ne bi setio?

Kad mu se žena vratila, rekao je zbunjen da neće ništa da jede. Već je jeo.

Nađa ga je posmatrala začuđeno.

Novine, sa slikama klanica sa farmi bila je zaboravila. Ležale su na patosu i ona ih je uklonila. – Pričala je da se njeni Eskimi, prvi put, prodaju dobro.

Čudnovati obućar

Te godine, oktobarski dani, bili su i topli, i hladni, i sunčani, i kišoviti; sve zajedno. To se u Londonu često događa. Englezi kažu da nikad ne znaju, šta ih čeka. Postali su ravnodušni, zato. I Rjepnin silazi, liftom, sa sedmog sprata, kao da ravnodušno pada, u dubinu. Prvo se javlja, pažljivo, iz lifta, njegova leva noga, bela, kao okrečena, zatim njegova glava crnomanjastog lovca na bisere. Vrataru kaže, svako jutro, isto, – ljubazno: „Ala je lep dan, mister Vajt.“ „*What a nice day, Mister White.*“ Kaže to i kad pada kiša, naposlju. Vrtar ga, svako jutro, posmatra začuđeno, pa odgovara isto tako ljubazno: „*Indeed, sir.*“ „Zaista, gosparu!“ A zatim mrmrlja, u sebi: „O, taj ludi Poljak!“ „*That silly Pole!*“ Tako se, svaki dan, pozdravljaju.

Za trenut, zatim, pri izlasku iz kuće, Rjepnin zastaje i obuhvata pogledom, fontanu, pred tom sedmospratnicom. A zatim, ono, što se vidi od Londona, na prvom koraku u toj ulici. Idući do najbliže stanice autobusa, Rjepnin počinje da korača, – to jest da skakuće, – duž ruševina koje se nižu,

preko puta, a koje zna. Sad u njima rade zidari. Setivši se kako ga žena ispraća brižno, svako jutro, – zbog te noge u gipsu, – Rus mrmlija u sebi: „Nije to ništa. Noga je čvrsta u gipsu. Čovek postaje sa njom prav i čvrst. Jači od života.“

Na uglu, ulaska, u takozvanu „Kraljevu“ ulicu, bio je pekar. Hleb tu zamiriše, pred njim, svaki dan. Prolazi zatim i kraj svog piljara, kod koga je kupovao zelje, i ribu, za vreme rata. Čovek se bio jako promenio. Izgubio je bio sina, koga je voleo, a ostao mu je mlađi. Bio se sasušio i postao je bio ćutljiv. Rjepnin se trudio da prođe kraj njegovih izloga zelja, neopažen. Čime bi mogao da ga uteši i kad bi pokušao? Nema utehe među ljudima, iako neki kažu da je u Bogu, a drugi, u pivu.

Kaže se tako, ali to su prazne reči.

Sve su utehe prazne reči.

Još nekoliko koraka, zatim, pa Rjepnin stiže do stanice autobusa, među kojima je čest: br. 11. Obešenjaci kažu da su to udesili činovnici banaka, jer vozi u bankovni centar Londona, – gde je i Engleska banka, – u kvart koji se naziva: Siti. Rjepninov autobus, koji ide do stanice *Green Park*, mnogo je ređi. Ima da čeka. Muškarci čekaju mirno. Žene, međutim, vole da, preko reda, uđu. Za Rjepnina, da se popne u autobus, postala je, sad, vežba gimnastike, kao da je u nekom cirkusu. Treba, obema rukama, uhvatiti za drške, ali paziti da, pri tome, štaka ne ispadne, iz ruke. Zatim treba da podigne jednu, ne obe, – prvo jednu, pa drugu, nogu, – brzo, – iako ljudi oko njega učtivo čekaju. Kraj vrata ima mesto za invalida. Da, da, ali Engleskinje, katkad, zauzmu i to mesto. Prave se da ne vide nogu u gipsu. Onaj što daje karte, međutim, peva, u autobusu, ujutru. Neku opersku ariju. Tobože, to, da radi, to, to mu je milo.

Kad iziđe iz autobusa, na pomenutoj stanici, ili, – kako ženi kaže, – pred hotelom *Ritz*, Rjepnin se trudi, da, naslonjen

na svoju štaku, odgeguca, do iza ćoška, u ulicu Svetog Jakova. Do njenog dna, gde je, iza ćoška, radnja *Paul Lahure & Son*. Trudi se da prođe neopažen, pred vratarem čuvenog hotela, koji stražari pri ulazu. Taj vratar, međutim, zna već tog čoveka, što geguca, tuda, svako jutro, sa nogom u gipsu, pa ga pozdravlja, očinski, osmehom, kao da želi da mu oda priznanje, što skakuće, tako dobro. Rjepninu se onda, – iako ponavlja u sebi, da je to nemoguće, – uvek učini, da taj vratar, zna, odnekuda, da je, i on, u Parizu, tako, stajao pred jednim noćnim lokalom u kozačkoj uniformi koju je zvao: general Dibenko. Iako se, i sad još stidi, što je bio pristao na to, Rjepnin sad sa zadovoljstvom udahne, tu, miris kafe, i džema, i cveća, koji dopire iz ulaza u *Ritz*. Pre šest godina, katkad, i on je u njega ulazio. Sad žurno prolazi, skakućući, pored novinara, na ćošku, i zalazi u iduću ulicu. Još malo, sad, još malo samo, pa da prođe pored čuvene radnje šešira, *Locks'*, – gde, u izlogu, još ima šešira iz doba Napoleona, i poljskih ustanaka. Kao i bezbroj kapa i kalpaka, britanskih vojnika, – bez glava. Zatim, svaki dan, za trenut-dva, vidi paradu gardista, pred kapijom dvorca Sv. Džemsa i pogleda sat, ogroman, i tri prozora, na sprat. Gardisti na glavi imaju medvedu šubaru. A sat se nikad ne slaže sa satom Rjepnina iako ga Rjepnin gleda, svako jutro, začuđen.

Kad se vratio na posao, prvi dan mu je priređen, u radnji, svečan doček. Niko mu nije prebacio što je bio toliko prekratio zakonito odsustvo i svi su se okupili, da vide njegovu nogu u gipsu, kao da je to neka nova, bela, čizma lovca na lisicu, koju je firma proizvela u Londonu. Svima je morao da ponavlja, kako se bio popeo na stenu, i kako je skočio, glavačke, u vodu. Kako mu se učinilo da je čuo pucanj, da, pucanj, i kako je jedva isplivao, i osetio, da mu peta kao visi, u levom članku.

Svi su ponavljali, kao neki refren, glasno: „Ahilova peta, *Ekillis tendon*.“ A, naročito ljubazno, inače tako ohola, mis Mun.

Ona je bila opaljena Suncem, i osvežena jedrenjem. Imala je na sebi neku laku haljinu, – kroz koju je nazirao, da je mlada, kao Nauzika. Mladi Lahir je gutao očima tu devojkju. (Sandra je bila obolela i imala isplakane oči.)

Mis Mun je sišla kod Rjepnina u podrum.

Da je znala da će letovati sam, u Kornualiji, bez žene, bila bi ga, kaže, pozvala u svoju kuću, u *Folkestone*. Priprema neki akvarijum. Njena porodica bi želela da ga upozna. Iako obala, tako blizu Londona, nije veličanstvena kao u Kornualiji, bilo bi im lepo. Mogli su njenom jedrilicom da odu do Francuske. To je blizu, u kanalu. Šteta što je ženjen, – reče smejući se, – to se ne radi, u Engleskoj, sa oženjenim čovekom.

Gledala ga je ukočenim pogledom. Naginje se, i nehotice, nad njim, a, njene male, tople, grudi, ležu mu na ramena, kao da su golubovi. Rjepnin se pita: otkud ta ljubaznost? Da se nije zavadila sa mladim Lahirom, sa kojim je čuo da ide sad na večere?

U radnji, nema nikoga. Robinson i Zuki otišli su da ručaju, – proslavljaju rođendan. Robinsonov. Rjepnin je ostao u radnji, zbog noge, i sedi, sam, u polumraku. Nad glavom mu gori mala svetiljka, električna, koju je neko bio zamenio.

Sad je, kao perunika, plava.

Sto knjigovođe, visok, neudoban, koji je, spočetka, Rjepnina sećao na pult nekog dirigenta orkestra, sad je okrenut prema ulici. Ispod zemlje, ispod prozora, – čije je staklo, zeleno i neprovidno. U asfaltu ulice je, i, potamnelo od prašine. U njemu se vide senke stopala prolaznika.

Mis Mun mu stoji, još dva-tri minuta, iza leđa.

Čudna devojka. Ne može imati više od dvadeset i dve, tri godine. Priča o akvarijumu koji priprema. Ostavlja mu, zatim, jednu zbirku slika u boji, – slike nekog američkog akvarijuma, – koji joj služi kao model, za pripremu tog njihovog akvarijuma u Foukstnu. Za trenutak mu se učinilo, da će ga zagrliti, kad je spuštala te slike, na sto, pred njega. Zatim reče da mora da ide da ruča. Inače bi rado ostala tu, u podrumu, da mu pokaže najlepše primerke, koje će biti teško nabaviti. Skupi su.

Kad je otišla, Rjepnin prelistava tu knjigu fotografija, iz akvarijuma. Iz te knjige ga gledaju čudna, podmorska, bića, neke ribe, kojih se ne seća. Nije ih video nikada. Ni u detinjstvu. U školi. Neka riba ga posmatra koja liči, jako, na leptira i raka. Trup joj se čini da je neki prepotopski rak, na kom su izrasla modra i rumena krila leptira. Sa divnim, crnim pegama. Lik te ribe ima beo nos. A usta bela. A nad nosom dva crna oka, kojima ga netremice gleda. A celo to, divno, šareno, malo, telo ribe, završava se kao nekim repom, pauna. Što je najčudnije, Rjepnin je uveren, da ta riba, dok gleda, MISLI. Da taj stvor, koji liči na raka, ima izraz lica nekog zamišljenog, začuđenog bića, sa kojim bi mogao da se sretne, negde, nekad, ispod mora. Da je u Kornualiji izvršio samoubistvo, taj leptir i rak bi, možda, došao po njega. A kao da neko želi da tu sliku učini još čudnijom, pored nje plivaju, prolaze, u vodi, neka crna srca, koja imaju bele perjanice mesto repa. Prolaze kao list u vodi, koji nije žut, nego se sastoji od crvenih i belih boja. A ispod tih riba, i tog lišća, strče, crveni i beli i plavi, morski konjići, koji se dižu uspravno, među algama, na dnu akvarijuma. Liče na male, majušne, aligatore. A pretvaraju se u figure nekih šahovskih konjića. Imaju izdužene njuške kao da su od koralala, akvamarina, bisera, kristala?

Rjepnin nikako ne može da zamisli, kako li plivaju ta filigrantna bića? Kako li se pare? – seća se, da je, kroz smeh, odlazeći, mis Mun, pitala, dok mu je tu knjigu prelistavala.

Uz knjigu tih slika, mis Mun mu je bila ostavila i ček. Molila ga je da ga ispuni i postane član njihovog kluba, osnivač. Nije bilo skupo. Jedna funta.

Rjepnina je bila zanela sličnost, – iako mu se činila neverovatna, – koju su ta podmorska bića imala, u toj knjizi, na tim slikama, sa licima ljudi i žena. Izraz, sad veseo, sad tužan, zamišljen, u očima. Iako su te oči bile usađene, u glavu, tako, da gledaju u stranu, one su, iz tih glava, bojadisanih i išaranih, kao glave afričkih, plemenskih poglavica i ratnika, kao maske Azijata, gledale njega, pravo u oči, pogledom koji nije bio pogled čudovišta, nego sveštenika i mudraca. Iznad rumenih usta bila su dva plava oka, jednog čudnog bića, koje je bilo riba, ali je plivala kao lopta od topaza, smaragda i turmalina. A posmatrala ga, sa tih fotografija u boji, pogledom, neizmerno bliskim onima, kojih se sećao iz detinjstva, kod roditelja, rođaka, dečaka i devojčica. I ta usta su bila tako meka, opuštena, kao od nekog krika bola, želje, da mu nešto kažu. On je, razume se, kao junjer, čuo nešto, učio, znao, o dalekoj prošlosti zemaljskog globa, mora, okeana, flora i fauna, i njihovih veza sa prošlošću čoveka, ali nisu ti podaci bili, ono, što ga je začudilo zagledanog u te slike, u ta bića, dok je prelistavao tu knjigu, koju mu je mis Mun bila ostavila. Ne to. Nego je bio začuđen tim LICIMA, koja su, ispod mora, ličila, sasvim sigurno, na samuraja, na konjića, na starce, na Djenikina, na Bårlova, na žene, ljubavnice, iz njegovog života, pre ženidbe, a koje su ga, sad, posmatrale iz vode, kao nekad iz Petrograda, sa fotografija, iz pisama, sa izrazom tuge, i žalosti. Sa uperenim pogledom u njega, kao

da žele da mu nešto kažu. Stalno mu se vraćala ta misao, da žele, da mu, nešto, kažu.

Dugo je tako gledao jednu pljosnatu ribu, koja je bila pravo čudovište, sa podvaljkom i ustima jednog kineskog cara, sa škragama, koje su bile prava lepeza, od plavog i belog perja. Na temenu je ta riba imala bodljikavu krestu, koja je ličila na kape kanova. A na čelu je imala bore od tankih koža, spalih, kao sa zmija. Dva reda plavih brkova iznad usta, a sitno, plavo oko, koje gleda zamišljeno, kao da je oko nekog mandarina. Otkud ta grozna sličnost sa svetom čovečanstva, u tim bićima mora? Sve postaje zbrka, u mislima čoveka. Zbrka svega što je bilo, u prošlosti, i što će biti u budućnosti. Napolju je bio strašan konglomerat ljudi, zgrada, saobraćaja, masa, mašina, porođaja, smrti, sahrana, Londona. A unutra, u njemu, u životu, isto takav besmisao.

Kako je strašan, kako je zamišljen, bio taj pogled, tog mandarina, koji ga je gledao, sa te slike, iz okeana.

Tog dana, šef radnje, Robinson, pa i Talijan, dugo se nisu vratili, u podrum. Rjepnin je, čitav sat, razgledao te, podvodne fotografije, iz jednog sveta, gde nije bio i neće nikad biti. Tek kad je čitav sat prošao, trgao se i setio, da ga čeka, nesvršena, pošta, čekaju pisma, računi, sve što se bilo nago-milalo, dok je bio u Kornualiji. Sve to treba pročitati. Sve to uneti u knjige. U biltene. U račune za Leon Kloda. On to čeka, mirišući mimoze, u Monte Karlu.

Srećom, račune muških mušterija, većinom, Robinson je bio odneo da svrši sam. Ima, reče, ćerku, koja je učila knjigovodstvo. Rjepninu je ostavio uglavnom, ženska pisma, i račune za žensku obuću. Rjepnin onda ima šta da čita. I da odgovara, ženama, koje pišu iz Londona, iz Škotske, iz inostranstva, ili koje stanuju po dvorcima u provinciji, po raskošnim hotelima u Londonu, i na obali mora.

Prvo pismo koje je dohvatio, žurno, bilo je iz Jorkšira. Zavičaja ugojenih svinja. Stigle su bile, tamo, poručene cipele, boje koja se u Engleskoj naziva „burgundska“, a stigle i cipelice od crnog krokodila. Burgundske su dobre. One od crnog krokodila, međutim, jako su mušteriju razočarale. Glomazne su. Teške. Proste. Vraća ih. Nek vide šta se može sa njima. U međuvremenu, moli da joj, odmah, vrate, večernje. Očekuje ih hitno.

Rjepnin se ne seća te porudžbine.

Drugo pismo je iz varošice Tonton. Dama se izvinjava što nije odgovorila ranije i isplatila račun ranije. Tek se vratila iz Amerike. Sa mužem koji je teško oboleo. „Vi, međutim, ne kažete, ni reči, o mojim cipelicama od crnog krokodila.“ („*You do not say anything about my black crocodile shoes??*“) Uz taj bolan uzvik dodala je dva znaka pitanja. Krupna.

Rjepnin se ne seća, ni te porudžbine, a u sebi, nehotice, pomišlja, da će ta mušterija, možda, uskoro, biti udovica? Pri toj pomisli, ljutito, mrmlja u sebi, da ga se to ništa ne tiče.

Iduće je pismo bilo muško. Od čoveka koji nosi čuveno ime. Jednog predsednika engleske vlade XIX veka. Neće da plati dodatak koji mu traže, za neki dodatak na golfske cipele. Funtu i šest šilinga. Kaže: cipele, koje je poručio, kupio je kao cipele za golf. „*The shoes were bought AS golf shoes.*“ A kad neko poruči cipele za golf, onda je jasno, da plaća cipele za golf. A ne neke, koje tek treba pretvoriti u cipele za golf. Da, da, – čujem kako neko mrmlja. To je logično. Logično i u obučarstvu. Rus, knjaz, može se pretvoriti i u obučara, ali engleska cipela za golf, mora da se rodi kao cipela za golf, a ne, da, tek posle, za nju traže pete. Neće da plati funtu i šest penija? Ima pravo! (Da se njemu, Rusu, to desilo, platio bi i ćutao.)

Zar je jedna peta tako važna? Uostalom, otkuda je on umešan u to? Otkud on treba da piše odgovor, na to?

Nezadovoljna je i mušterija čije je pismo iduće. Neće kaže, uopšte više, naručivati obuću. „O gospođo *Filbe*, – čujem kako neko mrmlja, – zar se zauvek rastajemo? Nikad vas nisam ni video. Mora da ste jetki i pri koitu?“

Ma koliko to bilo smešno, i neverovatno, umorni Rjepnin posle, kad je taj račun, tu prepisku, sa tom ženom, zauvek, zatvorio, osećao se tužan, – ni sam nije znao zašto. „*I do not want to order any more shoes*“ – čujem kako mrmlja. Zatim se smeje, glasno.

Na računu idućem, – jedne talijanske grofice, – neko je bio napisao, da ta žena ima muža, u Italiji, u ratu, a dva joj sina služe u armiji Engleza, u Africi. Šta to treba da znači? Šta je njegov prethodnik hteo da kaže? (Uostalom, nadajmo se da se taj otac, i ta dva sina, neće sastati, i pucati jedno na drugo?) Koga vruga sve to ide u te cipele od crnog krokodila? Šta se njih tiče, to?

Gospođa Nilson, eto, piše veselo. Traži jedan par cipela za venčanje, – hitno. Njegov prethodnik knjižio je, uz to, da je ta dama već davno htela da se uda, ali je tražila Francuza, za to. Sad ga je valjda našla? Crvenom pisaljkom Rjepnin beleži preko tog pisma: „Hitno!“

Dama, u idućem pismu, protestvuje, što su za njene cipele, burgundske, uzeli dvadeset i pet funti. Mnogo je. Ipak, kaže, šalje ček, – ali ga nema u pismu. Kako da knjiži, to? A traži, međutim, i krokodil. „*I want the crocodile too.*“ – Tako kaže.) Mora joj napisati dirljivo pismo.

Iduće pismo je od jedne čuvene glumice, koju zna, iz novina. Ima sekretaricu. Dužna im je £ 88–18–0. Već davno. Nije platila. A sad, šalje ček na £ 50. – Ono što je Rjepnina zadivilo, bio je stil, kojim je to pismo napisano. Pojavio se, kaže, ček na £ 88. Milo joj je da pošalje £ 50. Račun je, kaže, izišao, na svetlost dana! Kako je to lepo rečeno! Kao da su

išle u školu venecijskih poklisara. (*The enclosed account has come to light.*)

Kako da knjiži to? U podrumu, gde je svetlost dana tako retka? Na svakom takvom pismu ima i adresa, – na čelu. Na idućem pismu bila je: *Kremlin House*. Dama, koja odatle piše, tuži se, da su joj nove cipele tesne i moli ih, ako je moguće, da joj te cipele prodadu. Ako ne mogu, treba da ih prošire, na kalupu. Da joj jave koliko su dobili za taj par. Obukla ih je svega jedanput. Ako ne mogu da ih prodadu, neka ih šire, ali, u tom slučaju, potrebno je, zaista, da ih jako prošire. (*But it needs really a very big stretch.*)

Rjepnin nije mario, ni za golicave, skaradne priče, a ni za prostačke reči, ali, i nehotice, pomišlja, – i kao da već čuje, – kako će Talijan i Robinson, da govore o tom pismu. Robinson će, ozbiljno, hladno, da preda te cipele, i pismo, Talijanu, i da mu kaže, – kao da je pastor na predikaonici u anglikanskoj crkvi: „Sinjor Zuki, proširite ovu damu, ali, potrebno je jedno jako proširenje.“ Talijan će, tobože, zamišljen, da odgovara: „Hoću, hoću! Odneću te cipelice lično.“ – Ono što je zaprepastilo Rjepnina, pri tom, nisu bile te glupe šale, u podrumu, nego adresa, na koju treba da piše odgovor, na to pismo: Kremlj.

Tome se u Londonu zaista nije nadao.

Seća se kako mu je njegov prethodnik pričao, da te otmene dame, UVEK, nađu, nešto da se tuže. Na nove cipele. – A katkad je dovoljno da ih dobro povuče, za vrh čarape, pa da sve bude u redu.

Dama, u idućem pismu, piše tužno. Vraća tesne cipele. Nosiće, kaže, stare tri godine. („*My three year olds*“, – kaže.) Račun za nove, od crnog krokodila, odbija da plati.

Iduća je na letovanju u Kornvalu. *Lady Diana Abdy*. Zadovoljna je i piše mu lepo. Na idućem računu piše, – rukom

njegovog prethodnika: „Mušterija je otputovala u Kinu. Očekujem je uskoro.“ Nije zgoreg, ni iduće pismo. Burgundijske su savršene. „*Simply perfect.*“ Šalje i drugi par, da ga oprave, tako. Međutim, što se tiče crnih, od krokodila, sa njima stvar stoji ovako: desna se ljulja, pri hodu. Peta joj se ispupčava. Leva još uvek klizi, pri hodu, a obe su teške. Šta da se radi? Šta da se radi? Neka joj telefonira. *Southport*. Br. 67201. Robinson mu je, na tom, pismu, napisao, oštro, da telefonira, lično. (Rukopis Robinsonov liči na Djenikinov.)

Mnoge je gore, ono, što mu u idućem pismu kažu:

Neko je, – valjda kćer Robinsonova, dok je on bio u bolnici, – pogrešio. Račun je poslat na adresu druge dame, dveju dama, koje nose isto ime. Radi se o supruzi jednog lorda! Možda i razvodu? Mušterija moli da je već jednom poštede računa, koji, na njeno ime, i tu adresu, stiže. Nje, kaže, nema više u tom dvorcu! (Rjepnin uplašeno ostavlja to pismo na stranu. Za tako nešto Leon Klod izbacuje na ulicu.)

„Mene tamo više nema“, – piše ta dama u pismu.

Kao da postoji neki njegov anđeo, čuvar, – u kojeg je kao dete verovao – dama, u idućem pismu, obasipa ga komplimentima, za cipelice od crnog krokodila, koje su joj poslate u Nikoziju, na Kipru. Njen kalup, kaže, imaju, kod njih, u Briselu, – neka joj još dva takva para pošalju! Plaća preko svoje banke u Parizu. „*O, madam Valieri*“, – čujem kako onda mrmlja neko, – „*o, madam Valieri, vi tam v Kipre, a ja zdes v Londone. Peremeščenaja persona, da, da. Slava Bogu. Peremeščenih botinki njet. Persona peremeščenih, da, da. Oh, madam Valeri.*“

Pa kao da se neki Nečastivi pojavio, u podrumu, posle tog pisma se nižu, nekoliko pisama, onih, koji uživaju u crnom krokodilu. *Helena, Duchess of Manchester*, šalje im veliki ček. Rjepnin udara na račun potvrdu. I adresu: 55 *Grosvenor*

House. U pet idućih pisama uvek nalazi i ček. Uz komplimente novom modelu u crnom krokodilu. Nažalost, ni to nije trajalo dugo. Kao da se nalazi na nekom, Guliverovom, putovanju, već u idućem pismu, supruga jednog lorda, preti, da će doći da se obračuna, lično. Upropastili su joj kožu, za tri para. Njenu, kaže, kožu. „*Her own skin*.“ Doći će 20. novembra u radnju: u utorak. Rjepnin onda, zbunjen, beleži to u kalendar, ali se čudi. Niti su oni otvoreni 20. novembra, niti je 20. utorak. A pita se i kakvu je to kožu dala? Piše: „njenu“.

Posle toga, međutim, prepiska postaje sve zamršenija, sa tim damama, kao u nekom opštem vrtlogu, jer imaju po nekoliko imena, koja su isto lice, a u računima, bar po imenu, nekoliko. *Mrs. Bucknell*, na primer, bila je u knjigama, pre toga. *Mrs. Drummond*, zatim *Mrs. Drummond Payne*, tako, da je Robinson u računima napravio veliko zamešateljstvo. Grofica San Elia bila je, pre toga, na istom računu: *Mrs. Hodum*, a pre toga: *Mrs. Maes*, a pre toga, *Madame Villeneuve*, a pre toga, *Madame Premosel*, a pre toga: *Vorontzov*. Perno je sve to pobrkao. (Kao da je reč o nekoliko udadbi? Nekoliko brakova? Možda i obrnutim redom? Rjepnin se više ne raspoznaje u tim računima. Hvata se za glavu, očajno.)

Kako će sad da knjiži sve to? Je li zato došao u London, je li zato propalo rusko carstvo, da bi, baš on, došao da knjiži to, u tom podrumu? Jesu li zato bili ratovi, toliki mrtvi, da sve to prođe, i ostane on, sa tim računima u podrumu?

Kakvim pravom mešaju oni te svoje crne krokodile, u život, i brak, tih dama, u takvom neredu? A muževi tih dama? Gde su sad? Da li je po njih došla bila smrt? Jesu li mrtvi? „*Smert? Silnodejstvjuščá smert?*“ – čujem kako neko, u Londonu, mrmlja.

Rjepnin onda čita još, dva-tri pisma, žurno, a iduća ostavlja, u stranu. Baronica *Rothschild* ima samo opravku peta.

Na računu, vrlo otmene, gospođe *Bentinck Cavendish*, Perno je napisao, svojeručno, „pričekati“. Razvod. Sept. 3. 1947. Otkud je znao? Na računu gospođe *Maglione* napisao je: „zadržati“. (Ukradene su joj cipele u hotelu.) *Tania Sharman* kaže da je poslednji par bio beznadežan. („*The last pair have been hopeless.*“) Ona mu piše iz hotela *Ritz*. Nedaleko. „*Tania, Tania*, koliko stvari ima na svetu, koje su takve? *Hopeless!*“

Rjepnin onda kaže sebi, da je, za danas, to, dosta.

Uzima ono što mu žena meće u kutiju, da ponese, za ručak. Jaja. Sir. Med. Peksimit. Uostalom, i to je mnogo. Odvikao se od jela. Sve to mu se čini tako besmisleno. Sve što se sa njim zbiva, tako ludo. Ko ga je doveo u taj podrum? Njegova sudbina? Djenikin? Revolucija? Bog? (Bårlov je imao pravo, ovakav život ne вреди živeti. Kome koristi on? Londonu?)

Posle nekoliko trenutaka čuo je da neko, gore, u radnji, sa ulice, otvara vrata. Neko se, prvi, vraća. Poznao je te lake korake. To je mis Mun. Ona silazi u podrum kod njega. Vidi je na stepeništu, kao u katakombi, a promaja joj zadiže plisiranu suknjicu. Mila mu je. To ne znači, međutim, da je požudno gleda. Da bi je rado imao. Ne privlači ga koit u podrumu, ni kad bi bio ponuđen. To je isključeno sad u njegovom životu. Čudi se samo što ga, tako milo gleda danas. Pre je bila tako hladna. A sad su joj oči, kad mu priđe, širom otvorene. Gleda ga pravo u zenice.

Prilazi mu, sa rukom koja stiska, među kolena, suknju. Kaže: „Šta vam se desilo? Izgledate tako bled i tužan.“

Pošto joj on odgovara hladno, – a čak se i ne diže sa svog tronošca, – ona mu prilazi sa leđa, i spušta, nekoliko papirića, na sto, pred njim, a radi to kao da želi, da ga zagrlji, oko vrata. Osetio je na svom desnom ramenu, kao neke tople golubove, opet, njene grudi.

Pita se, namršten, šta to sve treba da znači? Pita je šta bi želela?

Ona se onda izvija pred njim i naslanja, na sto, pred njim, sasvim blizu. Pokazuje prstom te papiriće i kaže, tiho: „Molim vas da primetite moju prodaju.“ (Ona, i Sandra, počele su bile da dobijaju funtu, za svaki par od crnog krokodila, prodat iz njihovih ruku. Tobože njihovom zaslugom!)

U radnji nije bilo nikoga. Kroz prozor, u asfaltu ulice, pada, na njih, neka prašnjava, zelena, mutna, svetlost.